

НЕЙТРАЛІЗАЦІЯ НОРМ ПРАВА

NEUTRALIZATION OF LEGAL RULES

Старинський М.В.,

*доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін та фінансового права
Навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету*

Стаття присвячена дослідженню нейтралізації норм права. Аналізується сучасний стан правового регулювання суспільних відносин, а також доводиться існування такого явища, як нейтралізація норм права. Автор надає визначення поняття «нейтралізація норм права», виділяє характерні особливості цього явища, а також здійснює їх характеристику.

Ключові слова: право, суспільні відносини, правове регулювання, норма права, нормативний акт, нейтралізація норм права.

Статья посвящена исследованию нейтрализации норм права. Анализируется современное состояние правового регулирования общественных отношений, а также доказывается существование такого явления, как нейтрализация норм права. Автор предоставляет определение понятия «нейтрализация норм права», выделяет характерные черты этого явления, а также осуществляет их характеристику.

Ключевые слова: право, общественные отношения, правовое регулирование, нормативный акт, нейтрализация норм права.

The article deals with the study of legal rule neutralization. It analyzes the current situation of legal regulation of social relations and proves the existence of such a phenomenon as neutralization of legal rules. The author gives a definition of the term "neutralization of legal rules", specifies typical features of this phenomenon and provides their description.

Key words: right, social relations, legal regulation, legal rule, law-making instrument, neutralization of legal rules.

Постановка проблеми. Соціально-політичні та економічні реформи, що відбуваються в Україні в останні десять років, впевнено доводять незмінність вибору нашою державою демократичного та правового шляху свого розвитку. Змінюється українське суспільство, змінюються соціально-політичні умови, змінюється сама держава. Встановлюються соціальні та політичні пріоритети, що відповідають загальносвітовим стандартам співжиття цивілізованого суспільства. Приймається велика кількість нормативних актів, головними завданнями яких є закріплення досягнутих реформами результатів та унормування суспільних відносин, що виникають, змінюються та припиняються в процесі їх подальшої реалізації.

Водночас основною проблемою на шляху становлення України як демократичної та правової держави є, на нашу думку, неналежна якість прийнятих нормативних актів. Сьогодні приймаються десятки законів, які мають вирішити велику кількість проблем наших громадян. Аналіз змісту цих законів дає можливість говорити про їх доцільність та прогресивність в сучасних умовах. Проте практика їх застосування показує, що вони не досягають поставленої мети, не вирішують або лише частково вирішують наявні проблеми.

В цьому аспекті виникають закономірні питання про причини такого явища, а також про те, яким чином варто діяти державі для підвищення ефективності дії нормативних актів.

Стан опрацювання. В науковій юридичній літературі неодноразово піднімалося питання про

ефективність норм права та їх дієвість. У своїх роботах такі вчені, як, зокрема, С.С. Алексєєв, М.М. Вопленко, С.А. Денисов, О.В. Зайчук, Д.В. Іванов, С.Г. Лук'янова, А.В. Малько, М.М. Марченко, В.С. Нерсисянц, Н.М. Оніщенко, С.П. Погрібняк, П.М. Рабінович, В.М. Сирих, Ю.А. Тихомиров, досліджували дію норм права та причини їх ефективності. Роботи цих вчених є фундаментом для дослідження нейтралізації норм права в сучасних умовах, оскільки в них частково окреслювалось це явище. Водночас варто сказати, що в роботах зазначених вчених питання нейтралізації норм права безпосередньо не розглядалось, проте зверталась увага на такі її вияви, як правові протиріччя, правові відхилення, правові аномалії, перепони в праві, колізії в праві, існування «мертвих» норм.

Метою статті є дослідження нейтралізації норм права як правового явища, а завданням – надання характеристики цього явища і виділення його головних рис.

Виклад основного матеріалу. Розкриваючи сутність нейтралізації норм права, звернемо увагу на норми права та коротко охарактеризуємо їх.

В теорії права норма права визначається як загальнообов'язкове, формально визначене правило поведінки, що встановлено або санкціоновано державою, дотримання якого забезпечується силою державного примусу. Враховуючи таке визначення, можемо виділити характерні ознаки норм права. Зокрема, ознаками норм права є те, що: а) це вихідний, головний елемент права; б) спрямовується на регулювання конкретних суспільних від-

носин; в) закріплює міру, зразок (еталон) поведінки; г) обов'язковість дотримання забезпечується силою державного примусу; д) має особливі форми закріплення [1, с. 226–227].

Таке сприйняття сутності норми права є загальноприйнятим і не викликає значних зауважень. Спираючись на вказані особливості, в контексті нашої розвідки зазначимо декілька важливих для нас моментів.

Норма права спрямована на регулювання суспільних відносин. Регулююча роль норми права виражається в тому, що особа (орган, установа) діє відповідно до її приписів або вимагає від інших осіб (органів, установ) відповідної закріпленої нормою поведінки. Саме в нормі права закріплюються права і обов'язки суб'єктів, а також можливості їх реалізації. В цьому аспекті варто звернути увагу на роль, яку виконує норма. Коли особа (орган, установа) діє відповідно до приписів норми, вона є мірою, масштабом, зразком відносин. Коли особа (орган, установа) вимагає від інших осіб діяти відповідно до приписів норми, остання виступає як засіб оцінки того чи іншого вчинку як правомірного чи неправомірного. Крім того, норма права є межею, перетин якої може тягнути наслідки у вигляді застосування державного примусу в разі її порушення. Враховуючи це, ми цілком обгрунтовано можемо стверджувати, що норма права – це не проста констатація факту, не просто рекомендація чи побажання, а державне веління, що має категоричний характер, яке визначає міру можливої і дозволеної поведінки людей в конкретній ситуації. При цьому, встановлюючи норми права, держава встановлює еталон бажаної для себе і суспільства поведінки, окреслюючи зміст такої поведінки. Також варто звернути увагу на те, що за допомогою норм права держава може не лише встановлювати певні моделі поведінки суб'єктів, але й коригувати її шляхом прийняття нових норм або зміни попередніх.

Таким чином, на нашу думку, головне призначення норм права – це, окрім інших засобів і способів впливу, сприяння функціонуванню суспільства на основі певних еталонів поведінки, виражених в праві і закріплених в нормативних актах, що діють на території держави і визнані в цьому суспільстві. При цьому вся нормотворча та нормозастосовна діяльність держави в особі її уповноважених органів спрямована на формування адекватних реальній дійсності правил співжиття, діяльності відповідно до встановлених нею норм, а також контроль за дотриманням норм іншими членами суспільства.

З іншого боку, всі члени суспільства, діючи в рамках, встановлених нормами права, формують правопорядок у суспільстві, що функціонує на основі встановлених державою норм.

Така ситуація є ідеальною моделлю функціонування будь-якої держави, яка намагається побудувати своє існування на визначених та закріплених у відповідній формі правилах поведінки кожного члена суспільства.

Водночас, як показує аналіз практики застосування норм права, інколи норми права, встановлені

державою та закріплені у формі законів, не діють відповідно до очікувань нормотворців. Також варто звернути увагу на значну кількість нарікань пересічних членів нашого суспільства, які намагались діяти відповідно до встановлених нормами права правил поведінки чи вимагали від уповноважених державою органів вчинити відповідно до цих правил, а також які зводились до таких головних тез: «Ці норми не працюють», «Ці норми не можуть регулювати реальні відносини», «Ці норми не досягають результату, який намагався запрограмувати нормотворець».

Проаналізувавши значну кількість реальних ситуацій, пов'язаних з практикою застосування норм права, ми дійшли висновку, що в структурі системи вітчизняного законодавства існує таке явище, як *нейтралізація норм права*, яке можна визначити як використання в нормотворчій діяльності уповноваженими суб'єктами сукупність засобів та прийомів, за допомогою яких встановлюються перепони для досягнення нормою права результату, що запрограмований нормотворцем.

Враховуючи зазначене визначення, можна виділити ознаки нейтралізації норм права. Зокрема, на нашу думку, нейтралізація норм права – це:

- використовувана в нормотворчій діяльності сукупність засобів та прийомів;
- те, що суб'єктами, які можуть скористатись цими прийомами та засобами, є суб'єкти нормотворчості;
- те, що в результаті використання прийомів та засобів нейтралізації норм права вона не виконує покладеної на неї функції та не досягає результату, що запрограмований нормотворцем.

Характеризуючи нейтралізацію норм права, особливо варто наголосити на тому, що це є результатом діяльності суб'єктів, в компетенцію яких входять повноваження на прийняття норм права. Відповідно до чинного законодавства України такими суб'єктами є:

- 1) органи законодавчої ініціативи, що здійснюють законотворчу діяльність (Президент України, Верховна Рада України в особі народних депутатів, Кабінет Міністрів України);
- 2) посадові особи уповноважених державних органів, що здійснюють підзаконну правотворчу діяльність;
- 3) органи місцевого самоврядування та їх посадові особи;
- 4) керівні органи і посадові особи недержавних організацій, що наділені правом видавати, відмінити та змінювати локальні нормативно-правові акти;
- 5) народ у випадку всенародного референдуму.

При цьому практика правотворчості в Україні напрацювала її різні види. Так, найбільш поширеними є референдуми, законотворчість, підзаконна правотворчість, правотворчість органів місцевого самоврядування, договірна правотворчість, правотворчість уповноважених громадських (недержавних) організацій, делегована правотворчість, надзвичайна та локальна правотворчість. Характерними

особливостями вказаних видів правотворчості є порядок прийняття нормативно-правових актів та їх особливості, а також притаманні їм індивідуальні юридичні ознаки.

Говорячи про сукупність прийомів та засобів, що використовуються у нормотворчій діяльності та можуть бути використані для нейтралізації норм права, слід зазначити, що вони є правовими прийомами та засобами, адже, відповідно до ст. 19 Конституції України, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Враховуючи зазначене, слід сказати, що прийоми і засоби їх використання передбачені чинним законодавством або санкціоновані ним. При цьому прийомами, які використовуються для нейтралізації норм права, є прийоми законодавчої (юридичної) техніки, а засобами – формалізований результат правотворчої діяльності уповноважених суб'єктів у вигляді різноманітних нормативних актів, що містять норми права [2].

Результатом використання прийомів та засобів нейтралізації норм права є невиконання нормою права функцій та досягнення результату, який був запрограмований нормотворцем. В цьому аспекті варто виділити дві складові результату нейтралізації норм права, а саме:

- невиконання функцій нормою права, яка стала об'єктом нейтралізації;
- досягнення результату, який був запрограмований нормотворцем.

Через те, що норми права, відповідно до їх функцій, є регулятивними і охоронними, в результаті їх нейтралізації вони не здійснюють регулювання сус-

пільних відносин, які б мали регулювати, або не запускають охоронний механізм.

Недосягнення результату, який був запрограмований нормотворцем, виявляється в тому, що норма права діє, але не з очікуваним результатом; її дія спрямована не на ті суспільні відносини, які планувалось врегулювати; в результаті її дії здійснюється трансформація (зміна чи заміна) типу правового регулювання суспільних відносин.

Висновки. Враховуючи викладене, можемо зробити такі висновки.

Нейтралізація норм права – це використовується в нормотворчій діяльності уповноваженими суб'єктами сукупність засобів та прийомів, за допомогою яких встановлюються перепони для досягнення нормою права результату, що запрограмований нормотворцем.

Головними ознаками нейтралізації норм права є те, що це – використовується в нормотворчій діяльності сукупність засобів та прийомів; те, що суб'єктами, які можуть скористатись цими прийомами та засобами, є суб'єкти нормотворчості; те, що в результаті використання прийомів та засобів нейтралізації норм права вона не виконує покладеної на неї функції та не досягає результату, що запрограмований нормотворцем.

Безумовно, ми розуміємо, що наша розвідка – це лише початок і лише невелика частка знань про нейтралізацію норм права. Проте, на нашу думку, більш фундаментальні знання та інтенсивні дослідження нейтралізації норм права є надзвичайно важливими для тих, хто розробляє та застосовує закони, оскільки саме вони дають можливість прогнозувати майбутню ефективність реалізації норм права і досягати належного результату.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Загальна теорія держави і права / за ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. – Х. : Право, 2009. – 584 с.
2. Сапун В.А. Теория правовых средств и механизм реализации права / А.В. Сапун. – СПб. : Санкт-Петербургский гуманитарный университет профсоюзов, 2002. – 152 с.